

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 338.439.52:636.4.022
JEL Classification: L 22, Q 21

DOI: 10.37332/2309-1533.2021.1-2.18

Шуст О.А.,
д-р екон. наук, професор, ректор,
Паска І.М.,
д-р екон. наук, професор, декан економічного факультету,
Гринчук Ю.С.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПІДВИЩЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ

Shust O.A.,
dr.sc.(econ.), professor, rector,
Paska I.M.,
dr.sc.(econ.), professor, dean of the faculty of economics,
Hrynychuk Yu.S.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of management,
Bila Tserkva National Agrarian University

IMPROVING MEASURES OF STATE STIMULATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN INCREASING SOIL FERTILITY

Постановка проблеми. В Україні для сільськогосподарських потреб задіяно 32,5 млн га земельних угідь. Близько 54% території країни розорано і це один із найвищих показників у світі. В Україні налічується понад 25 млн землекористувачів і власників землі. Наша країна 44-та за площею материкова країна світу. За даними ФАО, за площею орних земель вона використовує 32,5 млн га, і займає 9-те місце у світі. За площею орних земель Україна поступається тільки Індії, РФ, США, Китаю, Бразилії та Австралії.

Землі в сільському господарстві, як засобу виробництва, характерні певні специфічні особливості, що відрізняють її від інших засобів виробництва: якщо всі інші засоби виробництва є результатом попередньої праці людини, то земля – це дар природи, продукт її багатовікового природно-історичного розвитку. Земля не відтворена працею. Передуючи їй, вона – природна умова творчої діяльності людини; земля незамінна, без неї не може здійснюватися виробничий процес; земля просторово обмежена. Однак це не означає, що вже вичерпано всі її запаси, придатні для сільськогосподарського виробництва; використання землі як засобу виробництва пов'язано з постійністю місця його розміщення, в той час як більшості інших засобів виробництва такий зв'язок не притаманний; земельні ділянки неоднорідні за своєю якістю: не тільки за вмістом поживних речовин у ґрунті, а й за рельєфом та іншими ознаками. Це об'єктивний фактор, який необхідно враховувати підприємствам при плануванні виробництва сільськогосподарської продукції; земля при правильному користуванні не зношується, не погіршується її якість, а навпаки на противагу іншим засобам виробництва, створеним працею, постійно поліпшується. Ця особливість землі, як засобу виробництва проявляється в родючості, як його здатності забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами впродовж періодів росту і розвитку сільськогосподарських культур; в умовах ринкових відносин земля може бути товаром, який своєю чергою характеризується низкою особливостей, що відрізняють його від усіх інших товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових літературних джерел з цієї проблематики засвідчує, що суттєві пропозиції методичного та практичного характеру щодо інвестування в аграрній сфері внесли такі відомі вчені, як: В. Алексійчук, І. Бланк, О. Гудзь, М. Дем'яненко, М. Кісіль, М. Кожем'якіна, М. Коденська, М. Кропивко, Ю. Лупенко, А. Пересада, П. Саблук, П. Стецюк, Л. Худолій, А. Чупіс та ін. Однак в умовах трансформації всієї фінансово-кредитної системи низка аспектів цієї важливої проблеми вимагає подальшого дослідження з метою пошуку шляхів розробки та впровадження інвестиційних проєктів з урахуванням екологізації сільськогосподарського виробництва, пошуку шляхів підвищення гарантій повернення залучених фінансових ресурсів при впровадженні інвестиційних проєктів та банківському кредитуванні сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо державного стимулювання процесу інвестування господарств корпоративного сектору аграрної економіки в підвищення родючості сільськогосподарських угідь в умовах трансформаційних процесів земельних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать результати досліджень науковців, за рівнем кислотності, засоленості, солонцюватості, перезволоженості, техногенної забрудненості частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди у кризовому стані з тенденцією до погіршення [1]. Поширилися й інші процеси деградації ґрунтів.

Зазначимо, що обсяги внесення мінеральних добрив зменшилися від 148 кг/га діючої речовини у 1986–1990 рр. до 76–96 кг/га у 2011–2015 рр. На 1 га ріллі вноситься лише 0,5 т гною замість 9,4 т станом на 1985 р., що зумовило утворення в агроєкосистемах стійкого від'ємного балансу гумусу, азоту, фосфору і калію.

Отже, високі врожаї сільськогосподарських культур сільськогосподарські товаровиробники сьогодні в основному одержують за рахунок природної ґрунтової родючості, яка через 5–10 років може суттєво знизитися, адже середній рівень вмісту гумусу в ґрунтах України зменшився від 3,64% у 1961 р. до 3,16% на тепер.

Поліпшення земель сільськогосподарського призначення може здійснювати як орендар, так і орендодавець, що має бути обумовлено договором оренди. Згідно з Законом України «Про оренду землі», якщо поліпшенням землі займається орендар, йому відшкодовуються витрати на такі заходи, якщо ж поліпшення земель проводиться без згоди орендодавця, то такі витрати орендареві не відшкодовуються [2].

У складі капітальних вкладень сільськогосподарських організацій враховуються роботи щодо докорінного поліпшення земель (осушувальні, зрошувальні й інші меліоративні роботи, створення високопродуктивних луків, пасовищ та ін.). Це можуть бути капітальні витрати інвентарного характеру: будівництво водогосподарських, протиерозійних, гідротехнічних, протиселевих та інших споруд (гребель, дамб, каналів, зрошувальної й осушувальної мереж), культуртехнічні заходи з поверхневого поліпшення земель для сільськогосподарського використання неінвентарного характеру (не пов'язані із зведенням споруд), а також терасування крутосхилів. До технічних робіт на сільськогосподарських угіддях, які не потребують осушення, належать: планування земельних ділянок, розчищення земель від лісу, чагарників, пнів, валунів і каменів, вирівнювання земель після розкорчування, зрізування й оброблення купин, фрезерування, розорювання цілини і перелогових земель, що не проводилося понад 5 років, з обробленням пласта і прикочуванням цих земель, очищення водойм та ін. Меліоративні роботи належать до будівельних робіт (водогосподарське будівництво). При цьому виділяються такі капітальні вкладення: на зрошення земель (створення нових зрошувальних систем, у т. ч. для поливу сінокосів і пасовищ, площ під рисом і овочевими культурами); на комплексну реконструкцію зрошувальних систем і перебудову колекторно-дренажної мережі; осушення земель (нові осушені землі, відновлення і реконструкція діючих осушених земель, включаючи закритий дренаж); обводнення пасовищ (нові пасовища), реконструкцію водогосподарських споруд на діючих пасовищах; будівництво магістральних водопроводів сільськогосподарського призначення.

Відомо, що Мінагрополітики було передбачено в Державному бюджеті на 2018 р. видатки за бюджетною програмою 2801170 «Фінансування заходів по захисту, відтворенню та підвищенню родючості ґрунтів» у сумі 350 млн грн. За рахунок передбачених коштів планувалося провести заходи на площі 500 тис. га, із них: вапнування кислих ґрунтів – 350 тис. га; гіпсування солонцевих ґрунтів – 150 тис. га. Доведено, що нейтралізація ґрунтового розчину за рахунок хімічної меліорації, за даними наукових установ НАНУ, забезпечує приріст урожаю в перерахунку на зерно в межах 3–3,5 ц/га, або 1200–1400 грн/га [3].

Отже, Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування заходів по захисту, відтворенню та підвищенню родючості ґрунтів, у сумі 350 млн грн з державного бюджету було спрямовано на проведення вапнування – 245 млн грн, гіпсування ґрунтів – 105 млн грн. Зазначимо, що вперше в Україні виділено кошти з державного бюджету на вищеназвані агротехнічні заходи.

Упродовж досліджуваного періоду площа вапнування ґрунтів збільшилася на 63,7%, гіпсування – майже втричі. Проте обсяги внесення вапнякового борошна та гіпсу залишаються мінімальними, що не дає підстав стверджувати про позитивний ефект від реалізації вищезгаданих агротехнічних заходів.

На нашу думку, більшість орендарів земельних ділянок (паїв) проводили заходи з підвищення родючості сільськогосподарських угідь, за умови наявності довгострокових перспектив їх виробничої діяльності. У нинішніх умовах, дуже складно самостійно фінансувати такі заходи, особливо малим сільськогосподарським підприємствам.

Протягом 2010–2019 рр. обсяги капітальних інвестицій, які були спрямовані господарствами корпоративного сектору аграрної економіки, зросли в 5,6 раза і в 2019 році становили 193090 тис. грн. Проте, в структурі капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств вони становлять менше 0,5%.

Як свідчать результати опитувань керівників сільськогосподарських підприємств Київської, Черкаської, Кіровоградської та Хмельницької областей (435 опитаних), основним чинником такого становища є висока ймовірність зміни власників чи орендарів сільськогосподарських угідь в умовах запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення (76% опитаних), ймовірність банкрутства суб'єкта господарювання – 17%, відсутність заходів стимулювання боку держави та об'єднаних територіальних громад – 6%, відсутність системи моніторингу якості земель сільськогосподарського призначення (1% опитаних).

Погіршення екологічних параметрів в сільському господарстві негативно позначається на економіці агропромислового комплексу. Так, при низькій родючості ґрунтів потрібно для отримання одиниці врожаю набагато більше витрат, ніж при високій. Це веде до підвищення собівартості продукції; крім того, в ряді випадків просто неможлива висока продуктивність землі через погану структуру ґрунту, забруднення її важкими металами і пестицидами. На ліквідацію негативних екологічних наслідків часто потрібні величезні кошти, значно перевершують витрати на підтримку і охорону навколишнього середовища [4]. В результаті знижуються виробництво продукції, прибутковість окремих підприємств і галузі в цілому.

Єдиним способом збереження якості ґрунтів є впровадження економічних механізмів екологізації землекористування, найважливіший з яких – екологічно орієнтована оцінка землі.

Раціональна оцінка землі на ґрунтово-екологічній основі здатна вирішувати не тільки екологічні, але й економічні проблеми в галузі землекористування.

У сільському господарстві в зв'язку з розвитком ринкових відносин все більший обсяг природоохоронних робіт буде виконуватися безпосередніми виробниками сільськогосподарської продукції на закріплених за ними природних територіях. До цього їх будуть спонукати економічна зацікавленість в підвищенні продуктивності використовуваних земель і матеріальна відповідальність за їх стан.

Проведення оцінки з урахуванням ґрунтів – екологічних параметрів – збільшує вартість землі, що є ефективним економічним важелем для зупинки процесу виведення земель з агровиробництва, підвищення ефективності використання землі, підвищення родючості ґрунтів, зменшення їх деградації [5].

Існують різні методи розрахунку еколого-економічного збитку, обумовленого погіршенням стану сільськогосподарських земель. Серед них виділяються компенсаційний підхід, а також методика визначення розмірів шкоди від деградації ґрунтів, заснована на розрахунку величини витрат на освоєння нових земель замість деградованих. Найбільш перспективним є метод оцінки впливу на ґрунти та погіршення їх якості, пов'язаний з вимірюванням зміни продуктивності земель сільськогосподарського призначення. В рамках цього методу можливо обчислення натуральних показників, що відображають погіршення екологічної ситуації та екологічної шкоди, які можуть бути оцінені у вартісній формі. В результаті зниження якості ґрунтів відбувається падіння їх продуктивності. Крім того, можлива зміна величини виробничих витрат. У натуральних показниках це може проявлятися у зменшенні врожайності сільгоспкультур, зменшенні приросту біомаси та ін. Ці зміни впливають на обсяги виробництва, рівень прибутковості і економіку в цілому.

Ґрунти, схильні до таких видів деградації, як засолення, закислення, ерозія, дуже важко відновити, а в сформованих економічних умовах господарювання – практично неможливо. Єдине, чим сільгосптоваровиробник може захистити себе від наростаючих збитків, – це підтримка екологічного стану ґрунтів хоча б на існуючому рівні.

Витрати на відновлення порушеної екологічної рівноваги внаслідок зниження вмісту основних поживних елементів в ґрунті дорівнюють вартості мінеральних добрив, котрі необхідно внести для компенсації дефіциту поживних речовин, і витрат на використання 1 кг добрив. У свою чергу, витрати на використання добрив включають в себе їх вартість і витрати на зберігання, транспортування, приготування і внесення [6].

Аналіз екологічного стану ґрунтів і земельних угідь призводить до висновку про необхідність впровадження якісно нової системи землекористування, а також механізму економічного стимулювання збереження та підвищення родючості ґрунтів.

Економічне регулювання стану родючості ґрунтів має на увазі використання фіскальних, бюджетних, цінкових, кредитних інструментів [7].

Держава здійснює економічне стимулювання заходів з охорони і використання земель та підвищення родючості ґрунтів землевласниками та землекористувачами в наступних формах:

1) надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

2) звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи по меліорації, рекультивативі, консервації земель та інші роботи з охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;

3) компенсація сільськогосподарським товаровиробникам недоотриманої частини доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель.

На сьогодні найбільш поширений метод економічного стимулювання – це платежі, пов'язані з компенсацією втрат, викликаних вилученням земель з сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва. Втрати відшкодовують підприємства, установи та організації, яким виділяють вилучені сільськогосподарські і лісові угіддя для потреб, не пов'язаних з веденням сільського і лісового господарства, а також підприємства, установи і організації, навколо об'єктів яких встановлюються охоронні, санітарні та захисні зони з вилученням з обігу сільськогосподарських і лісових угідь або переведенням їх в категорію менш цінних угідь.

Держава повинна визначити систему платежів, штрафних санкцій, компенсаційних виплат, податкових пільг, заохочувальних цін, прямого і непрямого фінансування, кредитування і страхування, раціонального природокористування [8].

Для підприємства необхідно встановити економічні важелі, що зачіпають інтереси конкретних працівників.

У сільському господарстві поки не налагоджені механізми ні адміністративного, ні економічного стимулювання раціонального землекористування. У той же час екологічний стан земель впливає на темпи як економічного, так і соціального розвитку села.

Висновки з проведеного дослідження. З метою докорінного перелому ситуації, що склалася, необхідно застосовувати економічні важелі державного регулювання природокористування при виробництві сільськогосподарської продукції.

Можна виділити наступні важелі регулювання:

1. Найважливішим інструментом економічного стимулювання збереження родючості ґрунтів є програмне регулювання, в тому числі через функціональні програми, забезпечені інвестиціями, дотаціями, податковими пільгами. Ці програми повинні бути націлені на реалізацію ключових функцій держави (інвестиційних, соціально-економічних, природоохоронних та ін.).

2. Економічне стимулювання збереження родючості ґрунтів передбачає компенсаційні виплати – це форма відшкодування власнику землі або землекористувачу втрат, понесених не з їхньої вини, а також викликаних консервацією земельних ділянок. Розміри компенсаційних виплат визначаються вартістю упущеної вигоди, включаючи ренту. Проблема розрахунку компенсаційних виплат при консервації земель за державними програмами поки що слабо розроблена і вимагає свого вирішення в законодавчому порядку.

3. Важливо практикувати платежі за підвищення родючості землі. Вони є серйозним стимулом для власників землі та землекористувачів до здійснення ними агротехнічних і інших заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів. Розмір стимулюючих виплат визначається, виходячи з величини необхідних витрат, вартості додаткового врожаю і збільшення ринкової ціни землі.

4. Одним з дієвих заходів економічного покарання власників землі та землекористувачів за погіршення екологічного стану земель сільськогосподарського призначення є штрафні платежі. Розмір штрафних санкцій визначається вартістю робіт, необхідних для відновлення первісного екологічного стану земельних ділянок, а також виходячи з зниження ринкової ціни землі внаслідок погіршення її екологічного стану.

5. Земельний податок – один з найважливіших інструментів економічного стимулювання збереження родючості ґрунтів. Дані кошти спрямовуються на виконання комплексу заходів з охорони земель. Існуюча нині ставка податку мізерно мала, що не стимулює землекористувачів до ефективного використання сільськогосподарських угідь. Нова оцінка сільськогосподарських угідь повинна допомогти в даній ситуації.

Ставки земельного податку повинні встановлюватися в залежності від родючості земель, їх розташування, категорії землекористувачів. Більш того, за результатами еколого-економічної оцінки земель можливе корегування розміру даного податку з урахуванням забруднення земель важкими металами, пестицидами та інших змін якості ґрунтів. В даний час по земельному податку надаються різні пільги, але вони не стимулюють землекористувачів до неухильного підвищення ґрунтової родючості. Із цією метою доцільно розробити систему коригувальних коефіцієнтів при розрахунку

вартості сільськогосподарських угідь, для чого необхідно проводити (кожні 5 років) агрохімічну паспортизацію угідь, як складову сільськогосподарського перепису.

Однак екологічний стан земель не буде поліпшуватися до тих пір, поки економічні важелі не торкнуться корінні інтереси безпосередніх працівників і землекористувачів. Лише після того, як в систему виробничих відносин будуть «вплетені» питання екології, можна очікувати реальних зрушень в практичному природозбереженні. При цьому економічні важелі впливу повинні бути досить відчутними, зрозумілими кожному працівнику.

Сучасне ж суспільство змушене витратити величезні грошові і матеріальні кошти на екологію, оскільки тепер від цього залежить не тільки стан навколишнього середовища, а й нормальне функціонування підприємств.

Література

1. Даниленко А., Сокольська Т., Шуст О. Формування ринку землі в Україні – реалії і перспективи розвитку. *Схід*. 2017. № 6. С. 10-16.
2. Про оренду землі : Закон України від 01.01.2019 № 161-XIV. URL: <https://zakon.help/law/161-XIV/edition01.01.2019/> (дата звернення: 02.01.2021).
3. Вапнування ґрунтів – шлях до родючості. *Агро Перспектива* : інформаційно-аналітичний журнал. 2019. № 6. URL: http://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/336 (дата звернення: 02.01.2021).
4. Свиноус І. В., Гаврик О. Ю., Биба В. А. Організаційно-економічні засади стимулювання відтворення родючості сільськогосподарських угідь, як складової технологічного оновлення виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2019. № 2(40). С. 149-156.
5. Балиук С. А. Ґрунтові ресурси України: стан і заходи їх поліпшення. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 6. С. 6-7.
6. Гнаткович О. Д. Економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1. С. 128-130.
7. Важинський Ф. А. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.13. С. 123-128.
8. Коробська А. О. Еколого-економічна оцінка використання земель сільськогосподарського призначення. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 11. С. 93-97.

References

1. Danylenko, A., Sokolska, T. and Shust, O. (2017), "Establishment of land market in Ukraine: state and development prospects", *Skhid*, no. 6, pp. 10-16.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On farm enterprise" dated 01.01.2019 no. 161-XIV, available at: <https://zakon.help/law/161-XIV/edition01.01.2019/> (access date January 02, 2021).
3. Ahro Perspektiva (2019), "Soil liming is the path to fertility", no. 6, available at: http://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/336 (access date January 02, 2021).
4. Svinous, I.V., Havryk, O.Yu. and Byba, V.A. (2019), "Organizational and economic principles of stimulating the reproduction of fertility of agricultural lands as a component of technological renewal of production in agricultural enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats TDATU imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky)*, no. 2(40), pp. 149-156.
5. Baliuk, S.A. (2010), "Soil resources of Ukraine: condition and measures of their improvement", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 6, pp. 6-7.
6. Hnatkovych, O.D. (2013), "Economic stimulation of rational use and protection of lands", *Innovatsiina ekonomika*, no. 1, pp. 128-130.
7. Vazhynskiy, F.A. (2011), "Economic stimulation of the rational use and guard of earths", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 21.13, pp. 123-128.
8. Korobska, A.O. (2017), "Ecological and economic evaluation of the use of agricultural land", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11, pp. 93-97.